

Ο μύθος του ελεύθερου εμπορίου

Η φιλελευθεροποίηση των συναλλαγών υπέρ των πλουσίων χωρών

I. Ο προστατευτισμός στο εμπόριο είναι πάντα ζωντανός. Η αποτυχία, στις 8 Δεκεμβρίου 1990 στις Βρυξέλλες, της συνόδου της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (Γ Σ Δ Ε), γνωστής ως ΓΚΑΤΤ (GATT) στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων του «γύρου της Ουρουγουάης» που άρχισε το 1986 στην Punta-del-Este (Ουρουγουάη) με σκοπό την εγκαθίδρυση ενός «παγκόσμιου ελεύθερου εμπορίου», δεν είναι συμπτωματική. Καταδεικνύει την αδυναμία των συμβαλλομένων μερών και τελικά μιας διεθνούς οικονομικής οργάνωσης ν' αντιδράσει στα οργανωμένα συμφέροντα ομάδων που ευνοούνται από τον εμπορικό προστατευτισμό¹.

Η ΓΚΑΤΤ διεθνής οικονομική (εμπορική) οργάνωση συνδεδεμένη με τον ΟΗΕ αποσκοπεί ως γνωστόν στην ελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών-μελών (107 μέχρι σήμερα). Αν πιστέψουμε τους φιλελεύθερους οικονομολόγους Σμιθ, Ρικάρντο και άλλους, όλοι έχουν να κερδίσουν απ' αυτή την ελευθέρωση, διότι σ' ένα «πεδίο αγοράς» η διεθνής συναλλαγή θα οδηγήσει στον καλύτερο καταμερισμό της παραγωγής, στην καλύτερη διανομή των εισοδημάτων, και το κεφάλαιο και η εργασία θ' αμειφθούν ομοιόμορφα σ' όλα τα κράτη.

II. Η πραγματικότητα όμως είναι τελείως διαφορετική. Κατά μερικούς, ακόμα και ο παραπάνω στόχος είναι μη-πραγματικός και ατελής². Ουσιαστικά, αντί για ένα πολυμερές εμπόριο θρискόμαστε μπροστά στην ιδιωτικοποίηση του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος κάτω από τη μάσκα ή το μύθο της φιλελευθεροποίησης³ με οδυνηρές συνέπειες, κυρίως για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, το χρέος των οποίων ανέρχεται σε 1.300 δισ. δολάρια.

Πραγματικά οι ανισότητες μεταξύ των πλουσίων και φτωχών χωρών μεγαλώνουν, όπως παράλληλα αυξάνει και ο προστατευτισμός στο διεθνές (αλλά και κοινοτικό) εμπόριο: επιδοτήσεις, ποσοτώσεις, κανόνες πάσης φύσεως κλπ. Όλοι βέβαια μιλούν για ελεύθερη

συναλλαγή αλλά κανείς δεν την εφαρμόζει. Όλοι βέβαια θέλουν να εξαγουν στους άλλους, αλλά «ανώδυνα», χωρίς δηλαδή τον ανταγωνισμό στο δικό τους έδαφος των ξένων προϊόντων. Στην ΕΟΚ της Ενιαίας Αγοράς οι Γάλλοι, για παράδειγμα, για να προστατεύσουν την αυτοκινητοβιομηχανία τους, πιέζουν την Κοινότητα για λήψη προστατευτικών μέτρων κατά της ιαπωνικής εισβολής.

Το παιχνίδι πολλές φορές παίρνει διαστάσεις «γκροτέσκο» όταν οι πλούσιες βιομηχανικές χώρες κατηγορούν τις αναπτυσσόμενες χώρες για ντάμπινγκ (dumping). Ως γνωστόν, το ντάμπινγκ συνίσταται στην πώληση ενός προϊόντος στο εξωτερικό σε τιμή κατώτερη της κανονικής⁴. Αυτή η πρακτική απαγορεύεται από το άρθρο 6 της ΓΚΑΤΤ.

Το περίεργο είναι ότι κράτη που υπεραμύνονται του ελεύθερου εμπορίου και της κατάργησης κάθε μορφής προστατευτισμού, είναι τα πρώτα που θέτουν φραγμούς για την προστασία της εθνικής τους παραγωγής.

III. Βέβαια οι τελωνειακοί δασμοί που ανθούσαν κάποτε στο διεθνές εμπόριο και αποτελούσαν τον πυρήνα του προστατευτισμού έχουν ξεπεραστεί. Στο ενδοκοινοτικό (ΕΟΚ) εμπόριο, για παράδειγμα, και στα περισσότερα βιομηχανικά προϊόντα δεν υπάρχουν τελωνειακοί δασμοί ή αυτοί είναι πολύ χαμηλοί⁵.

Παράλληλα το διεθνές εμπόριο γνώρισε μια αύξηση κατά μέσο όρο 8,1% μεταξύ 1948 και 1973 (πρώτη πετρελαϊκή κρίση) και από τότε, ακόμα και αν η ανάπτυξη επιβραδύνθηκε, το εμπόριο αυξήθηκε πιο γρήγορα (4,2%) από την παγκόσμια παραγωγή προϊόντων (3%). Φαίνεται πως ο ρόλος της ΓΚΑΤΤ στα σαράντα χρόνια δραστηριότητας υπήρξε αρκετά σημαντικός.

Όμως τα λεγόμενα μη-δασμολογικά εμπόδια είναι στην ημερήσια διάταξη. Ο κατάλογος είναι μακρύς: ποσοτώσεις στις εισαγωγές, γραφειοκρατικές καθυστερήσεις στα σύνορα, τεχνικοί και εμπορικοί κανόνες και κανόνες υγιεινής που πρέπει να πληρούν τα εισαγόμενα προϊόντα κλπ. Ακόμα και οι περιβαλλοντικοί κανόνες έρχονται σε σύγκρουση με την αρχή του ελεύθερου εμπορίου, συνιστώντας «νόμιμα» μάλιστα εμπόδια στις εξαγωγές (περιβαλλοντικός προστατευτισμός)⁶: μια πολιτική για παράδειγμα διαχείρισης των φυσικών πόρων, δεν συνεπάγεται έλεγχο του εξωτερικού εμπορίου, θέσπιση νέων κανόνων κλπ.

IV. Τα μέσα προστασίας άλλαξαν λοιπόν μορφή και χαρακτήρα αλλά είναι το ίδιο αποτελεσματικά. Το ελεύθερο εμπόριο βρίσκεται έτσι σε «ελεγχόμενη ελευθερία», και κάθε κράτος βέβαια έχει το δικό του τρόπο και μέθοδο ελέγχου, ανάλογα με τις παραδόσεις του, τη φιλοσοφία του κλπ.

Οι ΗΠΑ πρωτοστάτησαν στην πορεία για τη φιλελευθεροποίηση του παγκοσμίου εμπορίου στα πλαίσια της ΓΚΑΤΤ. Ο δρόμος όμως ήταν προσηκτικά... επιλεγμένος. Έτσι, σιγά-σιγά έβγαλαν από τις συμφωνίες της ΓΚΑΤΤ τη γεωργία, το χάλυβα και τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα. Είναι γνωστό επίσης ότι κατηγορούν εύκολα τους εταίρους των, προβαίνοντας μάλιστα και σε «αυτοδικία». Η ΕΟΚ ως γνωστόν έχει πολλές φορές κατηγορηθεί από τις ΗΠΑ ότι επιδοτεί ολόκληρους τομείς της οικονομίας της. Για παράδειγμα, βλέποντας τη σιδηρουργία των να χάνει αγορές, οι ΗΠΑ κατηγορήσαν τους Ευρωπαίους της ΕΟΚ για ντάμπινγκ που προήρχετο από επιδοτήσεις της Κοινότητας. Επίσης κατηγορούν την αεροναυπηγική βιομηχανία Airbus (Consortium) ότι δέχεται επιδοτήσεις από τα κράτη: Είναι γνωστό όμως ότι οι ΗΠΑ βοηθούν έμμεσα τους δικούς τους αεροκατασκευαστές (Boeing, Mc Bonnell Douglas) παραγγέλλοντάς τους πολεμικό υλικό. Από την άλλη μεριά επίσης, χωρίς την επιδότηση της Airbus οι δυο παραπάνω αμερικανικές εταιρείες που μοιράζονται μαζί με την Airbus την παγκόσμια αγορά, θα έμεναν μόνες, με συνέπεια την αύξηση των τιμών και των κερδών τους.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη γεωργία. Στα πλαίσια του γύρου της Ουρουγουάης, η

ΓΚΑΤΤ επιδιώκει την ελευθέρωση των αγροτικών συναλλαγών, κυρίως καταργώντας τις κρατικές επιδοτήσεις. Οι ΗΠΑ (και η λεγόμενη ομάδα των δεκατεσσάρων χωρών Cairns⁷) έχουν καταγγείλει συχνά το μηχανισμό στήριξης της αγοράς της ΕΟΚ και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), δηλαδή τις επιδοτήσεις των εξαγωγών. Όμως οι ίδιες παρασιωθούν τις άμεσες ενισχύσεις που παρέχουν στους αγρότες των, που κατά τον ΟΟΣΑ είναι υψηλότερες από τις αντίστοιχες κοινοτικές⁸. Κατά δε τη Γαλλίδα υπουργό αρμόδια των ευρωπαϊκών υποθέσεων Ε. Γκιγκού, αποτελεί πρόκληση να κατηγορούν την ΕΟΚ για προστατευτισμό όταν αυτή έχει έλλειμμα 25 δισ. δολάρια λόγω των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων Τρίτων χωρών, ενώ οι ΗΠΑ πλεόνασμα 18 δισ. δολαρίων⁹. Παρ' όλ' αυτά οι τελευταίες έχουν ζητήσει μέχρι το 2000 την κατάργηση όλων των αγροτικών επιδοτήσεων. Ως γνωστόν, οι Βρυξέλλες δέχονται μείωση μόνο 30% σε δέκα χρόνια. Η διαμάχη των αγροτικών επιδοτήσεων ήταν στο κέντρο της αποτυχίας της τελευταίας συνόδου της ΓΚΑΤΤ στις Βρυξέλλες¹⁰. Πάντως η ΚΑΠ όπως την ξέραμε μέχρι σήμερα θα πρέπει να θεωρείται παρελθόν¹¹ και είναι πλέον ορατός ο κίνδυνος αφανισμού χιλιάδων Ευρωπαίων αγροτών σε δέκα χρόνια¹².

Μέσα στο ίδιο «πνεύμα κυριαρχίας» οι αμερικανικές αρχές, μη έχοντας εμπιστοσύνη στην ΓΚΑΤΤ, έχουν τη «διακριτική ευχέρεια» (μέσω του άρθρου 301 του Trade Act του 1984) να παίρνουν μονομερώς αντίποινα εναντίον των χωρών που κρίνονται ότι κατατρέχουν σε αθέμιτα μέσα στο εμπόριο, στην προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και στις επενδύσεις. Τριάντα δύο φορές από την υιοθέτησή του οι ΗΠΑ έκαναν χρήση αυτού του άρθρου, και στις μισές των περιπτώσεων εναντίον αναπτυσσόμενων χωρών.

V. Γίνεται έτσι φανερό ότι οι ΗΠΑ (όπως και άλλα βιομηχανικά κράτη) προσπαθούν να διατηρήσουν δεσπόζουσες θέσεις στην παγκόσμια αγορά. Στα πλαίσια της ΓΚΑΤΤ παρουσιάζονται, κυρίως μαζί με την ΕΟΚ και την Ιαπωνία (με τις οποίες άλλωστε βρίσκονται σε πόλεμο εδώ και μια δεκαετία), ταυτόχρονα –λόγω ακριβώς της κυρίαρχης θέσης των– ως παίκτες και ως διαιτητές¹³.

Βέβαια, παράλληλα, τα προστατευτικά μέτρα που εφαρμόζουν δεν τους εμποδίζουν να κηρύττουν τις αρετές της ελεύθερης συναλλαγής στα κράτη του Τρίτου Κόσμου, ιδίως μέσω των Διεθνών Οικονομικών Οργανισμών που ελέγχουν (ΔΤΝ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΓΚΑΤΤ κλπ.). Όταν όμως πρόκειται τα προϊόντα των χωρών αυτών ν' ανταγωνισθούν τα δικά τους, τότε αρνούνται την εισαγωγή τους, χρησιμοποιώντας προστατευτικές διατάξεις και ασκώντας πιέσεις στις κυβερνήσεις. Έτσι μέσω των πολυϊνικών συμφωνιών (ΑΜΦ 1974) και υπό το πρόσχημα της «σταθερότητας της αγοράς»¹⁴ περιόρισαν την ανάπτυξη των εξαγωγών των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων των αναπτυσσόμενων χωρών στις αγορές τους, με ποσοτώσεις εισαγωγών. Ας σημειωθεί ότι η παραπάνω συμφωνία λήγει στις 31 Ιουλίου 1991 και τα αναπτυσσόμενα κράτη θα ήθελαν να περιληφθεί ο τομέας αυτός στις διαπραγματεύσεις της ΓΚΑΤΤ. Όμως ο βιομηχανικός βορράς φοβάται τον ανταγωνισμό των κρατών αυτών στον τομέα αυτό.

VI. Πραγματικά τα βιομηχανικά κράτη δικαιολογούν συνήθως τα προστατευτικά μέτρα τους λόγω του «αθέμιτου ανταγωνισμού» των χωρών του Τρίτου Κόσμου, ο οποίος βασίζεται στους χαμηλούς μισθούς («κοινωνικό ντάμπινγκ»). Αυτό όμως δεν συνιστά ένα από τα λίγα συγκριτικά πλεονεκτήματα των χωρών αυτών; (ο ίδιος «αθέμιτος ανταγωνισμός» μπορεί να παρατηρηθεί και στην ΕΟΚ με τις χώρες του νότου, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα). Παράλληλα, ενώ κατηγορούν τους παραγωγούς αυτών των χωρών, το βιομηχανικά κράτη επιδοτούν τις αγροτικές εξαγωγές τους, διατηρούν την υπερπαραγωγή χωρίς

να λαμβάνουν υπόψη τους τις συνέπειες αυτών των μέτρων στις γεωργίες των φτωχών χωρών που δε μπορούν να έχουν αντίστοιχες ή ισοδύναμες ενισχύσεις¹⁵, χωρίς να ξεχνάμε τον «περιβαλλοντικό προστατευτισμό», οι διατάξεις του οποίου μπορούν να συστήσουν νέα εμπόδια, όπως προαναφέραμε, στις εξαγωγές των αναπτυσσόμενων χωρών¹⁶.

VII. Τελικά οι πλούσιες χώρες είναι υπέρ της φιλελευθεροποίησης των εμπορικών συναλλαγών, αλλά μόνο όταν αυτή είναι προς όφελός των και προς όφελος των πολυεθνικών εταιρειών¹⁷. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια νέα «επαναποικιοποίηση» (recolonisation) του νότου από το βιομηχανικό βορρά¹⁸. Γι' αυτό και η συμμετοχή (όλο και πιο μεγάλη) των αναπτυσσόμενων χωρών στη ΓΚΑΤΤ (που υποστηρίζουν ότι ακολουθεί τα βήματα του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας¹⁹ είναι χωρίς ενθουσιασμό, ενώ αντίθετα ενεργοποιούνται σε αντίβαρους εναλλακτικούς οργανισμούς ειδικευμένους στα πλαίσια των Η.Ε., όπως η Διάσκεψη των Η.Ε. για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (ΔΗΕΕΑ-CNUCED) που ιδρύθηκε το 1964 κατ' αίτηση των υπό ανάπτυξη χωρών (ιδίως λατινοαμερικανικών).

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων του γύρου της Ουρουγουάης τα βιομηχανικά κράτη έδωσαν πραγματική μάχη για τη φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου των υπηρεσιών (τράπεζες, ασφαλίσεις κλπ.)²⁰. Εδώ βέβαια δεν υπάρχει «αθέμιτος ανταγωνισμός»... Το επιχείρημα είναι γνωστό και πάντα το ίδιο: η ελευθέρωση από τους περιορισμούς στην εγκατάσταση και παροχή υπηρεσιών θα βελτιώσει τις υπηρεσίες (με τη μεταφορά τεχνολογίας) και θα προωθήσει τον («υγιή») ανταγωνισμό²¹. Το ίδιο συμβαίνει και στον τομέα της διακίνησης των πληροφοριών και στοιχείων (ηλεκτρονικής κλπ.)²².

Η Cnuced όμως επισημαίνει ότι αυτή η ελευθέρωση θ' αποδυναμώσει το καθεστώς του ελέγχου του συναλλάγματος που είναι αναγκαίο σ' αυτές τις χώρες για τη μη διαρροή κεφαλαίων, αλλά επίσης ότι θα καταστήσει αναποτελεσματική κάθε νομισματική πολιτική η οποία στα αναπτυσσόμενα κράτη βασίζεται στον άμεσο έλεγχο των πιστώσεων και των επιτοκίων²³.

Από τη μεριά τους οι χώρες του Τρίτου Κόσμου υποστηρίζουν ότι το χρόνιο έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών τους δεν μπορεί να βελτιωθεί με βάση τις δυνάμεις της αγοράς, μόνο από το παιχνίδι της ελεύθερης συναλλαγής. Έτσι δικαιολογούν τα προστατευτικά μέτρα τους λόγω του υψηλότερου κόστους των προϊόντων τους από τα αντίστοιχα των πλούσιων ανταγωνιστών τους που έχουν ήδη μεγαλύτερη εμπειρία και πολλά πλεονεκτήματα (οικονομία κλίμακας κλπ.). Άρα μια νέα εθνική βιομηχανία η οποία στερείται κρατικών ενισχύσεων και άλλων μέτρων για ν' αναπτυχθεί έχει ανάγκη προσωρινά από προστατευτικά μέτρα, διαφορετικά τα ξένα εισαγόμενα προϊόντα θα κοστίζουν πάντα λιγότερο²⁴ (βέβαια ο Σμιθ έλεγε ότι καλύτερα ένα κράτος να εισάγει φθηνότερα προϊόντα παρά να παράγει το ίδιο προϊόν ακριβότερα...), αλλά ταυτόχρονα χρειάζεται και άνοιγμα των πλουσιών χωρών στις εξαγωγές τους χωρίς την υποχρέωση αμοιβαιότητας.

VIII. Προκύπτει τελικά ότι τα κράτη του Τρίτου Κόσμου επωφελούνται λίγο ή καθόλου από τη φιλελευθεροποίηση των διεθνών συναλλαγών²⁵. Όπως γράφει ο Claude Julien²⁶ «μοντέρνοι μηχανισμοί ακατανόητοι στους μη-μυημένους συγκεντροποιούν τις εξουσίες και διοχετεύουν τους πόρους των φτωχών προς τους πλούσιους»²⁷. Βέβαια υπάρχουν οι προτιμησιακές συμφωνίες –χωρίς παραχωρήσεις (αμοιβαιότητα) από τις αναπτυσσόμενες χώρες– ιδίως στα πλαίσια της ΕΟΚ (Λομέ), και οι συμφωνίες προϊόντων. Οι πρώτες όμως –προϊόν συμβιβασμού ανάμεσα σε κατηγορίες χωρών– δεν είχαν τα προσδοκόμενα αποτελέσματα λόγω της περιορισμένης λειτουργίας των²⁸ (εξαιρέσεις, διασφαλιστικές ρήτρες)²⁹. Επίσης στα πλαίσια του γύρου της Ουρουγουάης η ΕΟΚ δήλωσε ότι είναι έτοιμη για κατάργηση της πολυϊνικής συμφωνίας (AMF) με αντάλλαγμα όμως το άνοιγμα των αγορών των εξαγωγικών χωρών και εφαρμογή των κανόνων σχετικά με το

ντάμπινγκ ή την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Δηλαδή πάλι τα κράτη του Τρίτου Κόσμου θα πληρώσουν το τίμημα αυτής της «άνισης ελευθέρωσης»³⁰.

Η ώθηση μέχρι τέλους της εξ' ορισμού ανισότητας³¹ ελπίζοντας σύμφωνα με τον Σμιθ ότι αυτή θ' αυτοκαταργηθεί σ' ένα σύστημα-πεδίο αγοράς, όσο αυτό είναι πιο ευρύ και πιο πολυάνθρωπο δεν οδηγεί πουθενά. Τα εμπορικά πλεονεκτήματα για τις φτωχές χώρες δεν αρκούν, διότι οι δυνατότητες εξαγωγών είναι περιορισμένες. Χρειάζονται επί πλέον μέτρα καθαρά οικονομικά-χρηματοδοτικά, απόρροια καθαρά πολιτικών αποφάσεων. Πόσο όμως τα δεσπάζοντα πλούσια κράτη είναι έτοιμα για κάτι τέτοιο, τη στιγμή που το ίδιο το χρηματοδοτικό σύστημα και η φιλελευθεροποίησή του καθιστούν ανίκανη πλέον τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα;³²

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Α. Κόττιου, *Η GATT και ο «γύρος της Ουρουγουάης»*, Οικονομία '91, Hellenews-Εξπρές, Ιανουάριος 1991, σελ. 62, ειδ. 63.

2. D. Richardson, *Η ατελής ιδεολογία του ελεύθερου εμπορίου*, Financial Times, 13.11.90 (απόδοση από τον Α. Λιβεράτο στην Καθημερινή 5.1.91).

3. F.F. Clairmonte, *Le commerce victime de l' illusion liberale*, Le Monde diplomatique, Δεκέμβριος 1990, σελ. 27.

4. Σύμφωνα δε με το άρθρο 2α του κώδικα αντιντάμπινγκ του 1967 (Γύρος Κένεντυ), μια τιμή θεωρείται κατώτερη της κανονικής τιμής όταν είναι κατώτερη της συγκριτικής τιμής που πραγματοποιείται κατά τις εμπορικές συναλλαγές ενός παρόμοιου προϊόντος στη χώρα εξαγωγής: βλ. Α. Μπρεδήμα, *Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο*, πανεπιστημιακές παραδόσεις, τ. Α', Α. Σάκκουλας, 1989, σελ. 56 επ. ιδ. 58.

5. Για τα βιομηχανικά προϊόντα έχουμε: στην ΕΟΚ 4,7%, ΗΠΑ 4,4% και Ιαπωνία 2,8%. Επίσης προϊόντα (αριθμός) με δασμούς άνω του 20% έχουμε: στην ΕΟΚ 1 (!), στις ΗΠΑ 185, στην Ιαπωνία 35· βλ. Διαπραγματεύσεις GATT: θα υπάρξει συμβιβασμός; Ελλάδα ΚΑΙ ΕΟΚ, Ιανουάριος 1991, σελ. 65.

6. L. Tubiana, *Le libre échange contre l' ecologie*, Le Monde diplomatique, Ιανουάριος 1991, σελ. 11.

7. Ήτοι Μαλαισία, Φιλιππίνες, Ταϊλάνδη, Κολομβία, Χιλή, Βραζιλία, Αργεντινή, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Καναδάς, Ουγγαρία, Φίτζι, Ινδονησία, Ουρουγουάη.

8. Αθ. Παπανδρόπουλος, *Τι κρίνεται πίσω από το αδιέξοδο στη ΓΚΑΤΤ*; Οικ. Ταχυδρόμος 10.1.91, σελ. 26 και 87.

9. Αναφέρεται από τον Αθ. Παπανδρόπουλο, *ibid*.

10. Αν και μερικοί υποστηρίζουν (Αθ. Παπανδρόπουλος, *Ibid*) ότι η αποτυχία οφείλεται σε παράγοντες άσχετους με τη γεωργία, όπως κυρίως στις διαφορές που υπάρχουν στον τομέα των υπηρεσιών (ο οποίος καλύπτει το 60% του Α.Ε.Π. των περισσότερων ανεπτυγμένων κρατών) βλ. επίσης παρακ.

11. Γ. Σορολοπίδης, *Ο «γύρος της Ουρουγουάης» και η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Κοινότητας*, Hellenews-Εξπρές, Νοέμβριος 1990, σελ. 8.

12. Ήδη το εισόδημα των Ευρωπαίων αγροτών, εκτός των Ισπανών και των Πορτογάλων, μειώθηκε το 1990 και αυτή η μείωση προβλέπεται να συνεχισθεί και το 1991. Βλ. «Κυρ. Ελευθεροτυπία» 6.1.1991, σελ. 80.

13. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα τρία τελευταία χρόνια χωρίς την ομοφωνία των δύο μεγάλων εμπορικών «παικτών» (ΗΠΑ και ΕΟΚ) δεν θα μπορούσε να έχει επέλθει καμία συμφωνία. Α. Κόττιου, *οπ. παρ.*, σελ. 62.

14. Α. Φατούρος, *Σημειώσεις Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου*, (1990), Εκδ. Α. Σάκκουλας, 1990, σελ. 136.

15. Science et Vie Economie, ν° 66, Νοέμβριος 1990, *Bienvenue aux produits étrasngers*, par. D. Sicot.

16. L. Tubiana, όπ. παρ., (σημ. 6).
17. Βλ. Chakravarthi Raghavan, *Recolonisation, l'avenir dutiers monde et les negociations commerciales du GATT*, Les magasins du mond Oxjam, Bruxelles, Paris, 1990 (Περίληψη στο «Le Monde diplomatique», Ιανουάριος 1991, σελ. 11, από τον G. Viratelle).
18. Ibid.
19. Ακόμα και οι πιο πιστοί οπαδοί αυτών των οργανισμών δέχονται σήμερα ότι το τρίπτυχο αυτό ουδέποτε αποσκόπησε στη μείωση των ανισοτήτων. Αντίθετα τις μεγάλωσε, F.F. Clairmonte, όπ. παρ.
20. J. Nusbraumer, *Les services, nouvelle donne del' economie*, Economica, Paris, 1984· επί-σης CNUCED, *Rapport sur le commerce et le developpement*, TOR/8, Geneve, 1988, p. 11.
21. Science et Vie Economie, όπ. παρ.
22. Α. Φατούρος, όπ. παρ., σελ. 175· βλ. B. Lanvin, *Information services and the development*, International Trade in Services, Discussion Papers, ν° 23, Geneva, May 1987, p. 1.
23. Science et Vie Economie, ibid.
24. Ibid.
25. Ch. Raghavan, όπ. παρ.
26. Le Monde diplomatique, Δεκέμβριος 1990, σελ. 1.
27. Διακόσια δισ. δολάρια κατ' έτος την τελευταία δεκαετία· F.F. Clairmonte, όπ. παρ.
28. Α. Φατούρος, όπ. παρ., σελ. 169 και 135-136.
29. Α. Μπρεδήμας, όπ. παρ., σελ. 165 ιδ. 170.
30. Ch. Raghavan, όπ. παρ.
31. Δεν πρέπει να παραβλέπουμε τη βαθιά ανισοκατανομή της οικονομικής δύναμης όταν μάλιστα η αποσταθεροποιητική και αντιανταγωνιστική συγκεντροποίηση του κεφαλαίου συνεχίζεται, F.F. Clairmonte, όπ. παρ.
32. F.F. Clairmonte, όπ. παρ.